

VÁSÁRY ISTVÁN

A KELETEN MARADT MAGYAROK

A történeti források szerint a magyarság vándorlásai során több részre szakadt, és csak az egyik – most úgy gondoljuk, a legnagyobb – rész talált új hazát magának a Kárpát-medencében. De vajon mi lett a többiek sorsa? Annyi bizonyos, hogy mára elveszítették nyelvüket, önálló népként már nem léteznek. Nyomaikat azonban megtaláljuk a történeti forrásokban, és helynevek is őrzik emléüket.

SZAVÁRDOK

A 9. század végén a magyarságnak nem az egésze jött be a Kárpát-medencei új hazába, hanem – mint az más nomád népeknél is megfigyelhető – kisebb-nagyobb töredék csoportok leszakadtak róla, s más népekhez és szövetségekhez csapódhattak.

A Kárpát-medencei magyarság hosszú időn át őrizte a keleten „leszakadt” vagy különvált néprészeinek emlékét. Bíborbanszületett Konstantin munkája szerint (950 tájt) a honfoglalást kiváltó besenyő támadás után „a türkök [=magyarok] hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szavartoi aszfaloinak hívják.” Hogy mit jelent e furcsa, másutt sehol sem adatolt népnév, s mit jelenthet a „Perzsia vidéke” kifejezés, régóta okoz fejtörést a tudománynak, de a mai napig nyitott a kérdés, hogy tényleg közük van-e a „szavárdoknak” a honfoglalás előtti magyarokhoz, s ha

igen, talán egy, a Kaukázus vidékére vetődött magyar töredéket takarhat e népnév.

A VOLGAI MAGYARSÁG: JULIANUS ÚTJA

A keleten maradt magyar töredékekkel a kapcsolat, ha volt is, igen hamar megszakadt. A keresztény Európába betagolódo magyarság az európai krónikák világképét vette át. Az először Szkítiának nevezett keleti magyar „őshazát” később Magna/Maior Hungariának, azaz régi/eredeti Magyarhonnak hívták.

896 után, több mint háromszáz év múltán a tatár-mongol hódítások adták meg az ösztönzést a keleti magyarok felkeresésére. A magyar királyság a domonkos rend segítségével térítőtevékenységbe kezdett a Kárpátoktól keletre, a nomád kunok között. A kun missziókból nőtt ki a gondolat, hogy fel kell keresni és keresztény hitre kell téríteni az őshazában maradt keleti magyarokat. A tatárjárás előtt néhány

évvel, 1235-ben vágta neki a domonkosok, hogy a magyarság keleten maradt töredékeit megkeressék s Krisztus hitére térítsék. A missziós szándék mellett küldetésük nyilvánvalóan politikai célú is volt: hírszerzés a fenyegető mongol veszélyről.

Vegül egyikük, Julianus megtalálta a keleten maradt magyarokat Magna Hungariában, a Volga folyó vidékén, besenyő törzsek magyarul, s fontos értesülést szerzett a mongol hadak közelítő invaziójáról. Úti jelentését Rómában gondátára, Riccardus jegyezte le, s ez az ún. *Riccardus-jelentés* a magyar őstörténet mindmáig legalapvetőbb írott forrása közé tartozik. A friss hírek szelvésként terjedtek el a korabeli Európa egyházi és világi köreiből, Julianus útja azonban a mongol kor viharainak elmúltával hamar feledésbe merült, és sok száz évig kellett várni, míg a magyar tudomány újra felfedezte ezt a fontos emléket. Először Cseles Márton magyar jezsuita bukkant rá a Vatikánban a *Riccardus-jelentésre* 1695-ben, de felfedezése kiadatlan maradt. 1745-ben aztán Desericzky Ince piarista római kutatója során az emléket újból „felfedezte” s 1748-ban kiadta *De initiis ac majoribus Ungarorum* című művének II. kötetében. Azóta a magyar őstörténet jól ismert és használt emlékei közé tartozik.

MOZSAROK ÉS MESCEREK

A legfőbb kérdés: kiket és hol talált meg Julianus? A második kérdésre adunk először választ: egészen pontosan nem tudjuk, de a forrás leírása alapján nagy valószínűséggel gondolhatunk a Középső-Volga vidékére, a mai Kazánytól délre, nem nagy távolságban az egykori volgai bolgár fővárostól, Bulgártól, mely a Volga bal partján feküdt. Ezek a volgai, keleti magyarok azonban nem az őshazai magyarok lehettek, akik mintegy az „őshazá”-ban maradtak, hanem délebről a bolgár-törökséggel együtt juthattak a 9. század első felében a Középső-Volga vidékére. A mongol kor szétszórta a Volga-vidéki népcsoportokat is, többségük a Volga jobb partjára, nyugatabbra sodródott.

Két adatunk van róluk a későbbi századokból. A 15. és 16. században szerepelnek orosz forrásokban mint egy mozsar/mocsar nevű népcsoport, mely az Arany Horda fennhatósága alatt élt. Az egykori rjazanyi, tambovi, nyizsnij-novgorodi, penzai, szimbirszki és kazányi kormányzóságok területén a mai napig Mozsarü, Mozsarki és

Mozsarovo helynevek őrzik a magyarság emlékét. Meddig őrizhették népi és nyelvi különállásukat e volgai magyarok? 1551-ben még szerepelnek saját nevükön az orosz évkönyvekben, a csuasok, cseremiszek és mordvinok társaságában. Teljes beolvadásuk a környező finnugor és török etnikumokba a 17. századra tehető.

A volgai magyarok továbbéléséhez kapcsolódott az a feltevés, hogy az ő emléküket őrzik a Mescsera földrajzi név és a tatárok egy csoportjának, a misereknek a neve. Mescsera máig létező orosz területnév, mely az egykori rjazanyi fejedelemség és a moszkvai fejedelemség között elterülő Középső-Oka vidékét jelöli. Nyilván a mescser és a magyar/megyer nevek hasonlósága szolgált alapul, hogy e két nevet és népet a legváltozatosabb elméletek keretében egymáshoz kapcsolják. Azonban a mescser egy kihalt volgai finnugor nép volt, akárcsak a merik és murumok (amelyek nevei a Merja és Muroma földrajzi nevekben maradtak fenn). A tatárok miser csoportjának neve e terület nevéből ered, s nincs köze a magyar/megyer népnévhez.

A mescser/miser problémakör tehát nem kapcsolható közvetlenül a keleti magyarok kérdéséhez.

A BASKÍR-MAGYAR KÉRDÉSKÖR

Annál inkább meg kell emlékeznünk az ún. baskír-magyar kérdésről, mely szívósan fel-felmerült a keleti magyarsággal kapcsolatban. A baskír és magyar történelem összekapcsolására a 9–10. századi muszlim források szolgáltatták az alapot. A legrégebb muszlim forráscsoportban, a Dzsajhání-féle tradícióban a magyarok neve madzsgir; a Balhi-féle hagyományban pedig a volgai bolgárokon túli baskírok és a magyarok neve egyaránt baskír. A későbbi muszlim forrásokban teljes a kavargás a névhasználatban: a baskír név (baszdzsirt, badzsgird stb.) a Kárpát-medencei magyarokra és az Urál-vidéki baskírokra egyaránt vonatkozhat. Így a baskír és a magyar tulajdonképpen egyazon nép lenne, és a mai baskírok csak később törökösödtek volna el.

E feltevés azonban elvethető, ugyanis a török nyelvű baskírokra sohasem alkalmazták a magyar nevet,

Julianus barát utazásának valószínűsíthető iránya. A szerzetes a magyar krónikákban olvasottak nyomán indult a keleten maradt magyarok keresésére. Eredendően a Kaukázus felé vette az irányt, majd északra kanyarodva talált rá a magyarokra a Volga bal partján, a bolgár főváros, Bolgár közelében.

ugyanakkor a Kárpát-medencei magyarság magát sohasem illette a baskír névvel. Ibn Fadlán arab utazó a baskírokat már a 920-as években török népként írta le. A muszlim források baskír-magyar azonosítását így egyszerűen középkori tévedésnek vélhetjük. A két népnév hangalaki hasonlósága és a két nép viszonylagos földrajzi közelsége könnyen teremthetett lehetőséget a nevek kontaminációjára.

A baskír-magyar „rokonítás” nem szűnt meg a korai muszlim forrásokkal, hanem tovább élt a 13. századi mongol kori utazók, Plano Carpini és Rubruk műveiben, akik az általuk sohasem látott Magna Hungariát, a volgai magyarok hazáját Baskíriával azonosították, tehát valós elhelyezkedésénél jóval ke-

A mai Oroszország területén számos település neve utal Mozsarü, Mozsarki, Mozsarovo formában az egykori magyarokra. Sokáig úgy tűnt, hogy a mescser szóra alapuló településnevek is a magyarokhoz köthetők, mára azonban kiderült, hogy egy mostanra kihalt volgai finnugor nyelvű nép nyomait őrzik.

letebbre, az Urálba helyezték. A ferences utazók téves értesüléseiket a mongol kánok udvarában élő muszlim perzsa hagyományból vehették. Így újra ott vagyunk a muzulmán forrásoknál, melyek a baskír–magyar elmélet megszületéséért felelősek.

A 19–20. században többen megpróbálták nyelvi érveket is felhozni a baskír–magyar kapcsolatok megtámogatására, de a két nyelvben semmilyen egykori közvetlen kapcsolatra utaló nyom nincsen. Mindössze egy egyezési pont van, mely elgondolkoztató. Két honfoglalás kori magyar törzsnév feltűnően egyezik a baskír Jurmati és Jenej törzs nevével. E nyelvíleg helyesnek tűnő egyezések történeti háttere az lehet, hogy a két törzsnév mind a magyarban, mind a baskírban bolgár-török eredetű. Ez esetben mind a baskíroknál, mind a magyaroknál bolgár-

török törzsi elemek beolvadására gondolhatunk, melyek időben nem feltétlenül ugyanarra a periódusra estek.

A JUGRIA-TAN

A végére hagytuk a keleti magyarsággal kapcsolatos azon elképzelést, mely az őshaza Szkítia és Magna Hungaria elnevezését a Jugria terminussal bővítette.

Először Miechowit Mátyás 1517-ben kiadott, *De duabus Sarmatiis* című művében (1517) szerepel, hogy a magyarok őshazája az Urál-vidéki Jugria területe. Később Sigismund Herberstein *Rerum Moscoviticarum Commentarii* című munkájának (Bécs, 1549) hatására általánosan elterjedt a „Jugria-tan”, mely mintegy háromszáz évre a magyar őstörténet egyik legmerevebb dogmája lett.

Jugria (oroszul Jugra) az egykori volgai bolgár területektől északkeletre, Északnyugat-Szibériában elhelyezkedő terület neve, melyet régóta a magyarok legközelebbi nyelvi rokonai, az obi-ugor népek, azaz a vogulok (mansjik) és osztjákok (hantik) laktak. A 15. században Moszkva e területet adófizetőjévé tette, így III. Iván orosz nagyfejedelem 1488-ban titulusi közé felvette a velikij knjaz jugorszkij (Jugra nagyfejedelem) címet is. A Jugria mint magyar őshaza elképzelés alapjául az szolgált, hogy a

magyarok óoroszl neve, az ugrai föltűnően egybecsengett a Jugra névvel.

A 19. században aztán a Jugria-tan tudományos mázt kapott azáltal, hogy a 16. századi Jugria-adatokat úgy kezdték értékelni, mint a finnugor nyelvi rokonság felismerésének korai megnyilvánulásait. Gombocz Zoltán szerint (1923) „a moszkvai hagyomány végeredményben csakugyan a magyarok és onogur-bolgárok jugriai tartózkodásának halovány emlékét őrizte meg”. Jóllehet hatalmas apparátussal dolgozott, a finnugrista Zsirai Miklósnak sem sikerült bebizonyítania 1930-ban, hogy az Ugra alak lenne az eredeti (a másodlagos prejtációs Jugra alakulatot megelőzve), s így a régi prekonceptió, Jugrának az onogur népből való eredeztetése igazolódna.

Vásáry István 1974 óta több alkalommal kifejtette és próbálta bizonyítani, hogy a Jugria fogalomnak sem a tényleges magyar őshazához, sem a finnugor nyelvhasználat történetéhez nincsen köze, egyszerűen őstörténeti misztifikáció, melyet egy etimológiai eredetű névazonosítás, a magyarok óoroszl ugrai nevének a Jugra terület- és népnévvél való összevetése teremtett meg. A 21. századra a Jugria-tévtan végleg eltűnt, s ma már a finnugor nyelvészek közül sem tör lándzsát mellette senki. ♦